

ΜΕΡΚΟΥΡΙΟΣ
ΑΥΤΖΗΣ

Ζωή
στη
στάχτη

Μέρες και νύχτες Τραπεζούντας

ΙΣΤΟΡΙΚΟ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ζωή στη στάχτη – Μέρες και νύχτες Τραπεζούντας**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Μερκούριος Αυτζής
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Χρυσούλα Τσιρούκη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουκωτά

© Μερκούριος Αυτζής, 2022
© Φωτογραφιών εξωφύλλου: Christopher Grey, Hanka Steidle /Arcangel,
Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, Ένωση Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας.
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2022

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2022

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4344-7
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4345-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτί.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε. | PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Από το 1979 Publishers since 1979

Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΜΕΡΚΟΥΡΙΟΣ ΑΥΤΖΗΣ

Ζωή στη στάχτη

Μέρες και νύχτες Τραπεζούντας

*...στη μνήμη της Χρυσανγής, που τα έζησε,
και στη Σίσσυ (Χρυσούλα) μου, που τα κράτησε στη ζωή!*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πλιτοχάουζεν Γερμανίας.....	11
1. Η προφητεία	21
2. Στις γειτονιές της Τραπεζούντας.....	43
3. Η πανούκλα.....	58
4. Ο θάνατος του μητροπολίτη	65
5. Αίμα χύθηκε στη θάλασσα	82
ΑΝΑΣΑ ΠΡΩΤΗ – <i>Αναμμα καντηλιού</i>	97
6. Κεμεντζέδες και κοσσάρες	101
7. Οι έμποροι της Τραπεζούντας	121
8. Στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας.....	136
ΑΝΑΣΑ ΔΕΥΤΕΡΗ – <i>Για ένα ποτήρι νερό</i>	171
9. Υδάτινη κόλαση.....	173
10. Στα χέρια του Μίδα.....	183
ΑΝΑΣΑ ΤΡΙΤΗ – <i>Με τσάι βουνού και φρυγανιά</i>	205
11. Γενική επιστράτευση.....	208
12. Με μια βαλίτσα στο χέρι.....	234
ΑΝΑΣΑ ΤΕΤΑΡΤΗ – <i>Για φούστουρον με ασπράδι</i>	261
13. Επόμενη στάση... ανατολικός Πόντος.....	265
14. Λευκός θάνατος	291
15. Τα κλειδιά της Τραπεζούντας.....	309
16. Διάλειμμα δημοκρατίας	329
ΑΝΑΣΑ ΠΕΜΠΤΗ – <i>Με βόλτα στον κήπο</i>	349
17. Για έναν Πόντο λεύτερο	352
ΑΝΑΣΑ ΕΚΤΗ – <i>Για να πούμε αλήθειες</i>	375
18. Ματωμένος γάμος	377
19. Μέρες και νύχτες του '18.....	390
20. Άνιση αναμέτρηση.....	421
21. Ριπές γενοκτονίας.....	434
22. Γκερνίκα	465
ΑΝΑΣΑ ΣΤΕΡΝΗ – <i>Ωσάν επικήδειος</i>	477
Τεκμήρια – Οφειλές	481

Πλιτοσχάουζεν Γερμανίας

Δεκέμβρης του 1982

ΕΝΑ ΨΥΧΡΟ ΑΕΡΑΚΙ τρύπωσε απ' τις γοίλιες, ίδιες ριπές δροσιάς στο δέρμα της. Μαζί του κι αλλόκοτες σκιές, απόκοσμες. Κάποιες από αυτές τις νιώθει. Κοντά της είναι και μοιάζουν με εκείνες των ανθρώπων. Κάποιες άλλες σβήνουν. Οι πιο γνώριμες ακροβατούν στο μεταίχμιο ζωής και θανάτου. «Σταθείτε! Έρχομαι κι εγώ...» φωνάζει.

Η φωνή την ξυπνάει. Ανοίγει τα μάτια. Προσπαθεί να καταλάβει. Οι φιγούρες ξεθωριάζουν, η μια μετά την άλλη χάνονται στην άβυσσο του υποσυνείδητου. «Όνειρο ήταν!» ησυχάζει, βέβαιη πως μπορεί να δαμάσει και των χειλιών της το τρέμουλο. Τα μαλλιά της σταλάζουν ιδρώτα. Κάνει να σηκωθεί. Την ίδια στιγμή ακούει τις τριλιές από ένα κοτσύφι κι αυτό είναι αρκετό να την επαναφέρει στην πραγματικότητα. Οι πρώτες αχτίδες ζώνουν το παραθύρι της. Ξημερώνει...

«Βοήθα με, Σουμέλα μου!» Το βλέμμα στο εικόνισμα απέναντί της καρφώνεται, στου καντηλιού τη φλόγα που αχνοφέγγει. Τα ρημάδια* δεν την κρατούν. Καθηλωμένη στην κάμαρή της μετριέται με τον χρόνο. Βαρύ φορτίο αυτός στους ώμους της. Το κορμί της στερείται κατά πολύ το ύψος της νιότης. Ζαρωμένη, νιώθει ανήμπορη να αποδράσει, να βγει στη φύση και να μαζέψει κα-

* Πόδια.

λούδια του μπαξέ. Ούτε τα παραθυρόφυλλα δε φτάνει ν' ανοίξει...

Το ρολόι, ένα ξυλόγλυπτο έπιπλο με καδένες, κειμήλιο απ' τα παλιά, στέκει απειλητικό απέναντί της στο σαλόνι. Το βλέπει απ' την ορθάνοιχτη πόρτα. Τρώει τον χρόνο και τις σάρκες της και της θυμίζει ετούτο· την ανομολόγητη υπόσχεση που είχε δώσει σε εκείνη τη σαλή, που σαν αερικό είχε εμφανιστεί μπροστά της. «Πολλά θα δεις, πολλά θα ζήσεις και πολλά θα πάθεις», της είπε σαν ήταν παιδούλα, και η ασάδα της νιότης της την έκανε ν' αφηγάει κάθε κίνδυνο, κοντά έναν αιώνα πίσω. «Η ζωή όμως, κόρη μου, δε θα σ' αφήσει στέρφα. Και όταν έρθει η ώρα, μην ξεχάσεις ετούτο. Η ψυχή σου θα ησυχάσει μονάχα όταν μοιραστείς της ζωής σου τα γραμμένα. Απ' αυτά, μαθές, τίποτα δε σου ανήκει». Τα λόγια της προφητείας. Αερική μα καθάρια η φωνή της. Σαν την ατέρμονη κίνηση των δεικτών του ρολογιού που στέκει αμείλικτο απέναντί· κάθε περιστροφή τους σήμαινε και μια κεραία της ζωής της λιγότερη.

Ζυγίζει τον χρόνο... Σε επτά χειμώνες ένας ολάκερος αιώνας ζωής. Αλλά όχι. Όσο και να μη θέλει, το τέλος της έρχεται... Λίγες ώρες τής απομένουν ακόμα. Και κρύος ιδρώτας τη λούζει. Φοβάται. Όχι τον θάνατο. Με δαύτον πάει καιρός που τα έχουν συμφωνήσει. Σκιάζεται μη δεν προλάβει να μοιραστεί της ζωής της τα γραμμένα. Τα λόγια της σαλής στριγκλίζουν στα αυτιά της. Η κυρίαρχη παρόρμησή της είναι να ξορκίσει τη σιωπή. Ευτυχώς, ακούει τα βήματα της εγγόνας της. Είναι η μόνη που την κοιτάζει στα μάτια. Που την καταλαβαίνει. Όχι, δεν έχει παρόνοιο από τα παιδιά της. Χρυσά και άγια είναι όλα τους. Και τα υπόλοιπα εγγόνια της καλά παιδιά και αυτά. Η πρωτότοκη εγγόνα της, όμως, είναι ο ιδανικός άνθρωπος να εμπιστευτεί τη ζωή της. Θέλει να γίνει δασκάλα, το καλό μου, σκέφτεται. Μέρα νύχτα με τα βιβλία, παλεύει πότε με τον Πυθαγόρα και πότε με τον Όμηρο. Ακόμα και την ώρα που ετοιμάζει την κρέμα μου, κάποιο βιβλίο έχει μπροστά της...

«Τι μου θυμίζει...» μονολογεί. «Και εγώ έτσι ήμουν, ευγενική και καλόκαρδη. Και δασκάλα ήθελα να γίνω. Το όνειρό μου... Να ακολουθήσω τα χνάρια του μεγάλου μου αδελφού ήθελα,

που δάσκαλος ήταν κι όλο με τα βιβλία και τα γράμματα καταγινόταν. Κοντά του και κοντά στον έμπορο πατέρα μου έμαθα να αγαπώ τα βιβλία. Αυτοί μου έμαθαν τη μαγεία των λέξεων. Τη δύναμή τους που, αν και κρυμμένη στα σπλάχνα τους, ανασταίνει ακόμα και άψυχα. Αυτοί μου έδειξαν να εξερευνώ το άπειρο σύμπαν τους και κοιτάζοντας στην ψυχή τους να βρίσκω τον εαυτό μου. Έχεις τα βιβλία, βούτηξε στις σελίδες τους και απόλαυσε τον παράδεισο! έλεγε ο πατέρας. Και δεν είχε άδικο. Από αυτά έμαθα ν' απολαμβάνω τη στιγμή και να ονειρεύομαι».

Όσο τα σκέφτεται και ανασταίνονται οι γίγαντες της ζωής της, ρίγος την πιάνει. Ρίγος και μια ευφορία που τη νιώθει αυτός που έχει τακτοποιήσει τους λογαριασμούς του.

«Όλους;» θυμάται την υπόσχεση. «Για μένα υπάρχει άλλος ένας. Σε κανέναν δεν αρέσει, ούτε στην αφεντιά μου, να φεύγει απ' τη ζωή δίχως την αίσθηση της ολοκλήρωσης. Η δική μου ολοκλήρωση, ευτυχώς, είναι η εξομολόγηση στην εγγόνα μου, κατά πώς το πρόσταξε εκείνη η σαλή...

»Να την η περισσότερα μου, έρχεται! Είναι ορθάνοιχτες οι πόρτες κι ακούω τα βήματά της. Ανεβαίνει με τις φωνές από τον καφενέ-εστιατόριο του γαμπρού, που δε λένε να πάσουν. Βαριές και οι μυρωδιές της μεσαίας μου κόρης απ' την κουζίνα της: χοιρινή τηγανιά με καραμελωμένα κρομμύδια σβησμένα με κρασί, που ξετρελαίνει Γερμανούς και Έλληνες, πισιά με γέμιση φέτα τυρί για τους Πόντιους πελάτες της, καβουρμά με αυγά τηγανητά, σνίτσελ χοιρινό με Jägersoße – σος του κυνηγού τη λέν' οι Γερμανοί. Βαριές και οι φωνές τους...»

«Σούλη... Σύρε, μωρή, να φέρ'ς κάνα δυο kartoffeln* απ' το keller**!»

«Scheisse***! Πόρνης ξεπέταγμα... Πάλι εξάρεις έφερες;»

Η μεσαία κόρη δε λέει να πάψει να μιλάει στα παιδιά της ελληνογερμανικά. Και οι άξεστοι βαρούν τα πούλια όλη μέρα στο

* Πατάτες.

** Κελάρι.

*** Σκατά.

τάβλι και δεν ξέρουν τίποτε άλλο από βρομόλογα. Αλλά όχι! Η Χρυσανγή δεν τους ακούει πια. Δε θα της χαλάσουν τη διάθεση. Τον νου της στην περιστέρα της αυτή. Η στιγμή να μοιραστεί την κραυγάζουσα σιωπή της, που με τόσο πείσμα φίμωνε όλα τα χρόνια, πλησιάζει. Για χρόνια πριν απέφενγε να πει λέξη. Δεν μπορούσε. Κάθε φορά που αποφάσιζε να μιλήσει, να αρθρώσει έστω μια φράση από την τσιγγάνα ζωή της, η φωνή της πνιγόταν στο δάκρυ. Τόσο αίμα, τόσο θανατικό! Πονούσε και δεν ήθελε να πονέσουν και οι άλλοι. Τώρα όμως, την ύστατη ώρα της, δεν είναι το ίδιο. Πρέπει να βιαστεί. Η ψυχή της περιμένει τον Δημιουργό της και δεν επιτρέπεται να σιωπήσει.

«Γιαγιά...» με λαχτάρα καταφτάνει η εγγόνα στο πλατύσκαλο, που και αυτό τρίζει κάτω από τα πόδια της. «Καλημέρα!»

Μ' έναν δίσκο γεμάτο καλούδια ανεβαίνει. Μαζί της κι ένα μπουκέτο πρωινές δροσοσταλίδες της άνοιξης. Για τη γιαγιά μου, συλλογίζεται ανεβαίνοντας. Ξαφνικά η ευωδιά ενεργοποιεί τους νωχελικούς μηχανισμούς της γιαγιάς Χρυσανγής, οι θύμησες μυρώνουν την αναπνοή της και δεκάδες εικόνες ανασύρονται στη μνήμη της. Κάποιες από αυτές θολές και άλλες σαν γάργαρο νερό διάφανες. Όπως οι κυριακάτικες έξοδοι μετά τη Θεία Λειτουργία με τους γονείς και τους θείους στα ζαχαροπλαστεία της κεντρικής πλατείας Μειντάν. Και σαν τους περιπάτους κατά μήκος του τείχους μέχρι τον Φάρο της Τραπεζούντας και μέχρι το Λεοντόκαστρο. Από κει η βόλτα τους έφτανε ως κάτω στο λιμάνι. Και χωρίς σταματημό άλλοτε κατέληγαν στο μανσολείο της Γκιουλμπαχάρ, συζύγου του Σουλτάνου Βαγιαζήτ Β', και άλλοτε στην εντυπωσιακή εκκλησία της Αγίας Σοφίας, στα δυτικά της πόλης. Στη μνήμη της ολοκάθαρα και τα παιχνίδια με τις παιδικές της φίλες, την Εμινέ* και τη Μελάνια**, στη δεξαμενή νερού στο Ταξίμ σοκάκ. Και τα παιχνίδια της καρδιάς με τη Σουμέλα και τη Θοδώρα, τις φίλες στην εφηβεία της.

* Τουρκικό γυναικείο όνομα που σημαίνει «κάποιοι που μπορείς να εμπιστευτείς».

** Αρμενικό γυναικείο όνομα που σημαίνει «έκπληξη, δώρο, συνάντηση».

Τα θυμάται και η διάθεσή της για ζωή επανέρχεται. Η επιθυμία της να σηκωθεί και να την πάρει στα χέρια όπως άλλοτε ενεργοποιείται. Ανασηκώνει το κορμί αλλά βαρύ κουφάρι αυτό. Ανυπάκουο. Σφίγγει τα δόντια. Το χαμόγελο της εγγόνας της κάνει το θαύμα. Κρατιέται πάνω του και τα καταφέρνει! Κάθεται με την πλάτη στο κεφαλάρι.

«Είσαι έτοιμη;» η φωνή της μόλις που ακούγεται.

«Προηγείται το πρωινό. Θα πιεις κι ένα χαμομήλι κι ύστερα... Έχουμε χρόνο!» της αποκρίνεται το κορίτσι.

Πόσο οξύμωρο ακούγεται αυτό! «Δεν έχουμε χρόνο!» κάνει να τσιρίξει μα διστάζει. Δε θέλει να την τρομάξει. Σε αντίθεση με εκείνη, που σώθηκε το λάδι της και η φλόγα της ζωής της τρεμοπαίζει, όπως του καντηλιού στο απέναντι εικονοστάσι με την Παναγιά τη Σουμελά, η πρωτότοκη είναι δεκαοχτάχρονη. Στο άνθος της ηλικίας της. Έχει όλα τα δίκια να βλέπει τη ζωή μπροστά της. Υπήρξε και αυτή κάποτε δεκαοχτάχρονη...

«Ήρθαν χθες βράδυ στον ύπνο μου και μου μήνυσαν να βιαστώ», παίρνει τελικά την απόφαση να της μιλήσει.

«Τι είναι αυτά που λες, γιαγιά; Ποιος ήρθε στον ύπνο σου;» την κοιτάζει σατισμένη η Χρυσούλα.

«Όλοι τους. Ο Νικηφόρος και η Σουλτάνα με τον καλό μας τον Αζαρία, και οι παιδικές μου φίλες, η Εμινέ και η Μελάνια, και η Σουμέλα και οι γονιοί μου... Και ο παππούς σου ο Φώτης, κι ο μεγάλος μας γιος ο Κωνσταντίνος ήρθε...» Μονορούφι αράδιασε τα ονόματά τους. «Και ο αδελφός μου ο Κωσταντής ο δάσκαλος από κοντά, κι η Θεοδώρα με τον βαρόνο Συμεών...»

Το τελευταίο όνομα μόλις που ακούστηκε, όπως ξεψυχισμένα βγήκε από τα χείλη της και το τελεσίγραφο τους πως θα έρθουν ξανά τα χαράματα να την πάρουν.

«Δε θα μπορέσουν. Δε θα τους αφήσω!» γαντζώνεται πάνω της η μικρή πεισματικά.

«Μακάρι να γινόταν, κόρη μου, μα δεν είναι στο χέρι μας. Κανέναν δεν μπορούμε να διώξουμε», κάνει μια ύστατη προσπάθεια να την ηρεμήσει. «Η ώρα πλησιάζει και αυτό δεν αλλάζει. Το νιώθω».

«Μα εγώ δε θέλω να φύγεις!» Η φωνή της εγγόνας αυτή τη φορά παρακλητική. Τα μάγουλά της λεκιάζονται.

«Αχούου! Τι είπαμε; Η ζωή δε σταματά εδώ. Μπορεί να φύγω αλλά δε θα χαθώ. Θα είμαι πάντα δίπλα σας. Και σε παρακαλώ! Μην κλάψεις για μένα. Να γελάς και να είσαι ευτυχισμένη, γιατί έτσι είμαι εγώ. Μου το υπόσχεσαι;»

Το κορίτσι δεν αποκρίνεται. Κάνει όμως προσπάθεια να νιώσει καλύτερα.

«Λοιπόν, ξεκινάμε; Έχω πολλά να πω... Κι έπειτα να με ετοιμάσεις. Μην τους υποδεχτώ ατημέλητη και ισχνή».

Δεν μπόρεσα να αντισταθώ. Η γιαγιά ήταν μοναδικός άνθρωπος, το στήριγμα όλων στην οικογένεια. Από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου, το φως και η ξεστασιά της έκαιγαν σε κάθε γωνιά του σπιτιού μας. Ήταν ο μέντορας του μπαμπά, το στήριγμα της μάνας στις δουλειές του νοικοκυριού, η τέλεια γιαγιά για τα εγγόνια της, μια ξεστή αγκαλιά και πολλά χάρδια και γλυκόλογα στις δύσκολες ώρες μας. Διότι μπορεί να ήταν σφίγγα και να απέφευγε να μιλά για τη ζωή της, όμως δε χόρταινε να μας καλοκαρδίζει με παραμύθια και ιστορίες, και ήξερε απ' όλα η γιαγιά.

Έκανα ό,τι μου παράγγειλε. Πήρα χαρτί και μολύβι, ετοίμασα και το μαγνητοφωνάκι μου για να μη χαθεί η μαγεία της στιγμής και κάθισα δίπλα της. Αμίλητη, ίσως και λίγο αμήχανη εξαιτίας της άγνοιάς μου γι' αυτά που θα άκουγα. Η γιαγιά δεν άρχισε αμέσως την αφήγηση. Την είδα όμως να με κοιτάει με τα γεμάτα μαύρους κύκλους μάτια της και μου φάνηκε πως έψαχνε να βρει τα λόγια που θα κούμπωναν ακριβώς στη στιγμή, όπως άλλοτε. Δεν ήταν η πρώτη φορά που έπαιρνε αυτό το ύφος. Που έψαχνε να βρει τη μια ή την άλλη λέξη για να ντύσει τους ήρωες της ιστορίας της. Σαν ιέρεια σε μυσταγωγία εκστασιαζόταν στη συνέχεια, καθώς η δύναμη της αφήγησης την παρότρυνε στη φαντασία, στην ομορφιά και στο μυστήριο της πλοκής.

«Όσα ακούσεις σήμερα να τα βάλεις βαθιά μες στην καρδιά σου», μου 'πε και, βγάζοντας έναν ολόχρυσο σταυρό από ένα μικροσκοπικό μεταξένιο πουγκί που είχε χωμένο στον κόρφο της, μου τον φόρεσε χωρίς δεύτερη κουβέντα. Ύστερα συνέχισε αστειευόμενη μάλλον για να αποφορτίσει τη στιγμή από τη συγκίνηση. «Ελπίζω να πήρες μαζί σου αρκετά μολύβια και ξύστρες για να τα ξύνεις...» Ύστερα απ' αυτό δεν υπήρχε αμφιβολία, η μέρα προμηνυόταν μακρά.

Εγώ δεν ήταν εύκολο να αποφορτιστώ. Τα μάτια μου δάκρυσαν δεύτερη φορά και έμεινα εμβρόντητη, στο έλεος και στη γοητεία αυτού του πλάσματος που, αν δεν ήξερα πως ήταν η συνονόματη γιαγιά μου, θα ισχυριζόμουν πως είχε βγει από κάποια μυστικιστική τελετή. Η φωνή της γιαγιάς, ωστόσο, δε μ' άφησε να βυθιστώ πιότερο στην πλάνη μου κι επανήλθα γρήγορα στην πραγματικότητα.

«Έλα, ετοιμάσου, αρχίζουμε!» είπε και το βλέμμα της γλίστρησε από πάνω μου, πήγε και στάθηκε με ευλάβεια στο ξυλόγλυπτο εικονοστάσι με την εικόνα της Παναγίας Σουμελάς, παρασύροντας και το δικό μου βλέμμα. Νέα και όμορφη η Πόντια Παναγιά, ντυμένη στα καφεκόκκινα και τα χρυσά, με τον μικρό Χριστό στην αγκαλιά Της, ήταν για τη γιαγιά Χρυσανγή το καταφύγιο και η παρηγοριά της.

«Τη βλέπεις πόσο γλυκά με θωρεί;» με ξάφνιασαν τα λόγια της. «Είναι η εξόριστη Παναγιά μου, η πιο πονεμένη μάνα του κόσμου, και κρίμα να την κάνω να περιμένει...»

Σύμφωνα με το πρώτο οθωμανικό Σύνταγμα...

Άρθρο 8. Όλοι οι υπήκοοι της Αυτοκρατορίας ονομάζονται Οθωμανοί χωρίς να υφίστανται καμιά διάκριση, οποιαδήποτε θρησκεία και αν επαγγέλλονται. Η οθωμανική υπηκοότητα αποκτάται και χάνεται σύμφωνα με τους όρους τους οποίους προβλέπει ο νόμος.

Άρθρο 9. Κάθε Οθωμανός απολαμβάνει την προσωπική του ελευθερία, υπό τον όρο ότι δεν παρεμβαίνει στην ελευθερία των άλλων.

Άρθρο 11. Το Ισλάμ είναι η επίσημη θρησκεία του κράτους. Μολονότι όμως δέχεται αυτή την αρχή, το κράτος προστατεύει την ελεύθερη άσκηση των διάφορων θρησκειών οι οποίες έχουν πιστούς στην αυτοκρατορία, και τιμά τα θρησκευτικά προνόμια τα οποία έχουν παραχωρηθεί στα διάφορα σώματα, υπό τον όρο να μην προσβάλλουν αυτά τη δημόσια ενταξία και την ηθική.

Άρθρο 21. Η περιουσία, εμπράγματη ή προσωπική, εφόσον έχει αποκτηθεί νόμιμα, τελεί υπό εγγύηση. Δεν μπορεί να υποβληθεί σε απαλλοτρίωση, εκτός εάν υπάρχει αποδεδειγμένη δημόσια ωφέλεια, και εφόσον καταβληθεί πρώτα ανάλογη αποζημίωση, σύμφωνα με τον νόμο ο οποίος καθορίζει την αξία της εν λόγω περιουσίας.

1

Η προφητεία

Απρίλης του 1904

ΙΔΙΟ ΑΓΡΙΜΙ ΣΚΑΡΦΑΛΩΣΕ στο πιο ψηλό σημείο του κάστρου των Κομνηνών, στον λόφο Μποζ Τεπέ*. Χώθηκε σ' ένα άνοιγμα του τείχους, βολεύτηκε σαν βασίλισσα στον θρόνο της, κρέμασε τα πόδια στο κενό, έβαλε και το δεξί της χέρι για σκίαστρο και κοίταξε κάτω χαμηλά στο λιμάνι. Μικρές κουκκίδες οι βάρκες και τα καϊκια στο βάθος· μόλις που λέκιαζαν το γαλάζιο της θάλασσας. Στο ανοιχτό πέλαγο δεκάδες τα ατμόπλοια, πήγαιναν κι έρχονταν με γεμάτα τα αμπάρια εμπόρευμα· τα φουγάρα ίδιες σημαίες ύψωναν τους λευκούς καπνούς.

Πεντάρφανη και απόκληρη η Λειλά από τα μικράτα της, συνηθισμένη να τριγυρνά ελεύθερη, δίχως να δίνει λόγο πουθενά, παρατηρούσε εικόνες και πράγματα που κανένας άλλος δεν πρόσεχε. Ήξερε κάθε γωνιά της πόλης και δε δυσκολεύτηκε να αναγνωρίσει, από τα εκατοντάδες κτίρια που ήταν χτισμένα δυτικά του λιμανιού, το Λεοντόκαστρο, το παλιό γενοβέζικο κάστρο. Στα από καιρό κακολαξεμένα χαλάσματα έστρωνε κάποια βράδια το αυτοσχέδιο κρεβάτι της και λούφαζε. Και κά-

* Φαιός λόφος ή Μίθριον όρος.

ποιες φορές στον νάρθηκα της Αγίας Άννας ή και στις Αγίας Σοφίας τον περίβολο αγρυπνούσε. Τη γαλήνη όμως που η ψυχή της είχε ανάγκη σ' ένα υπόγειο κελί του Αγίου Γρηγορίου την έβρισκε. Μακριά από τα βλέμματα των άλλων. Εκεί όπου μόνο ένας γνώριζε την πραγματική της ταυτότητα.

Στο κάστρο των Κομνηνών σκαρφάλωνε μόνο για λίγο, ίσα για να απαλλαγεί από τις φωνές της πόλης και για να γευτεί τη μία και μοναδική της αγάπη· τη θέα. Γι' αυτή ανέβηκε και τούτη τη φορά, και άμα χόρτασε και σαν μικρό κορίτσι εντόπισε και το τελευταίο γνώριμο κτίσμα, πήρε βαθιά ανάσα, κοίταξε στο καθρεφτάκι που είχε κρεμασμένο στον λαιμό την άθλια όψη της και κατέβηκε από το τείχος ευχαριστημένη με την ίδια ευκολία που είχε ανεβεί.

Όσο διαρκούσε το φως της ημέρας, επέβαλλε στον εαυτό της να βρίσκεται ανάμεσα στους ανθρώπους. Άλλοτε για να πιλατεύει τους αχθοφόρους του λιμανιού και να τρέχει ανάμεσα στους πάγκους των εμπόρων χριστιανών και μουσουλμάνων στο πάρκο της κεντρικής αγοράς και άλλοτε για να μπλέκει στα πόδια των γυναικών και να παίζει με τα παιδιά στις πλατείες και στα σοκάκια. Έπρεπε να είναι η Λεϊλά, το αγρίμι που όλοι πίστευαν πως είναι, και αυτό στην αρχή δεν ήταν καθόλου εύκολο. Έκανε όμως όποια τρέλα της ερχόταν και δε νοιαζόταν για την εμφάνισή της. Απεναντίας, φρόντιζε να είναι όσο πιο αποκρουστική γινόταν. Όπως και αυτή τη φορά...

Έμπορος από τους πιο δραστήριους της Τραπεζούντας, ο Ευγένης Μικρόπουλος, αυτοδημιούργητος, με πνεύμα ανήσυχο και σπουδές στην Οντέσσα, είχε το μαγαζί του σε κεντρικό σημείο της εμπορικής συνοικίας. Ένα κατάστημα τροφίμων και ειδών –παντοπωλείο το έλεγε ο ίδιος– στη γωνία του Μείντάν σοκάκ, απέναντι από το πάρκο που είχε τον περισσότερο κόσμο και κίνηση που δε σταματούσε ποτέ. Και διέθετε και αποθήκη στο λιμάνι της Δαφνούνας γεμάτη εμπόρευμα· δέσματα, λιανεμπόριο.

Κι ένα φορτηγό καράβι, την *Αγία Άννα*, και φουντουκιές στα Πλάτανα. Ο Ευγένης Μικρόπουλος, με όλες αυτές τις δραστηριότητες, δικαίως συναναστρεφόταν την μπουρζουαζία της πόλης. Και δεν είχε εμπορικές συναλλαγές μόνο με τους ντόπιους αλλά και με τις αγορές της νότιας Ρωσίας· τη Σεβαστούπολη, το Νοβοροσίσκ, το Σότσι... Και φυσικά με τις αγορές στην Πόλη, τη Σμύρνη και τη Σελανίκ. Οι υπάλληλοί του, Χαλίλ και Αζαρία, από το χάραμα σήκωναν τη γειτονιά στο πόδι και έτοιμοι ήταν για την πιο απαιτητική παραγγελία.

«Απ' του κυρ Ευγένη τα λεφτοκάρουα* τρώνε νιες και παλικάρια!» διαλαλούσαν και οι φωνές τους ξεσήκωναν τον κόσμο και έσμιγαν με εκείνη του κεμπαπτζή.

«Βάι, βάι, βάι! Ω ρε, κεμπάπια και ντονέρ που έχω σήμερα!»

Και τις φωνές των γυρολόγων.

«Ελάτε, κόσμε! Εδώ το ξακουστό μετάξι...»

Και κάποτε με τις φωνές του μουλά. Αυτός, σαν έπεφτε το σούρουπο, διεμήνυε στα πέρατα του κόσμου πως ένας είναι ο Αλλάχ και προφήτης του, ο Μωάμεθ.

«Αλλάααααααχ μπιρ Αλλάααααααχ!»

Ή και τις κωδωνοκρουσίες από τις γύρω εκκλησίες.

Ολούθε στο πάρκο δεκάδες άλλα εμπορικά μαγαζιά· υφανματοπωλεία, ραφεία, μπαρμπέρικα με τις κρεμαστές ανλαίεσ από χάντρες, κουντουράδικα**, κουνγιουμτζήδικα***, φαρμακεία, αρωματοπωλεία... Και τράπεζες στον απάνω δρόμο, στα Κουντουράδικα. Και μανάβικα φίσκα ζαρζαβάτια της πλούσιας γης, και μπακάλικα με του πουλιού το γάλα, και ψαράδικα. Και μεγάλα εστιατόρια με τα τραπέζια ως έξω στον δρόμο, με λευκά τραπεζομάντιλα. Και καφενεία, και χαλβατζίδικα με τους άσπρους χαλβάδες, και σεκερτζίδικα με τα πολύχρωμα ζαχαρωτά... Όλα ένα πολύχρωμο μωσαϊκό πολιτισμών, θρησκειών, ιδεών, ζυμωμένο με το αίμα, τον ιδρώτα και τις μάχες

* Φουντούκια.

** Υποδηματοποιεία.

*** Χρυσοχοεία.

αιώνων χιλιάδων ψυχών. Καθημερινά Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι, Κιρκάσιοι, Πέρσες, Αθίγγανοι, Λαζοί... μα και Βενετοί και Γενοואίτες έκαναν τα ψώνια τους, έπιναν καφέ, αστειεύονταν. Οι πιο μερακλήδες τον συνόδευαν με σιροπιαστά γλυκά, χασλαμά*, ωτία** ή και τσιριχτά***.

Δύο φορές την εβδομάδα, κάθε Τρίτη και Σάββατο, ο Απόστολος, που ήταν ο δεύτερος σε ηλικία γιος του Ευγένη και το δεξί του χέρι στο εμπόριο, ετοιμάζε τις παραγγελίες για τα αρχοντικά των Ελλήνων μεγαλοαστών και για του βαλή**** το κονάκι. Μέχρι και του πουλιού το γάλα τούς έστελνε· λεφτοκάρυα, ζαρζαβατικά κάθε λογής, ρύζια, κορκότο*****, κουσκούς, γιοφκάδες*****, αλεύρι, ως και ταμπάκο για τους ναργιλέδες τους και τα τσιμπούκια έβαζε στα καλάθια και δυο δυο τα κουβαλούσαν ο Αζαρία και ο Χαλιλ.

Κι έφταναν απ' την Περσία και τα βάθη της Ανατολής, μέσω του αμαξιτού δρόμου Ερζερούμ-Τραπεζούντας, και καραβάνια με φορτωμένες τις καμήλες μετάξι και κασμίρια, τάπητες και καπνό, μπαχαρικά και σταφίδες... Για να μεταφέρουν πίσω στην πατρίδα ζάχαρη, καφέδες, τσάι, λινά και βαμβακερά υφάσματα, σαπούνι... Κάτω στο λιμάνι τα ατμόπλοια πήγαιναν κι έρχονταν ανάμεσα στα ιστιοφόρα και στις βάρκες και τη σειρά τους καρτερούσαν να ξεφορτώσουν το ένα εμπόρευμα για να φορτώσουν το άλλο.

* Είναι κάτι σαν μελομακάρονο στο ταψί, κομμένος σε σχήμα μπακλαβά.

** Ποντιακό γλύκισμα σε σχήμα αυτιού.

*** Λουκουμάδες.

**** Διοικητής βιλαετίου, δηλαδή μεγάλης διοικητικής περιφέρειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

***** Αποφλοιωμένο και σπασμένο σιτάρι.

***** Χυλοπίτες.

Λίγα μέτρα πιο κάτω, η Λεϊλά, ακολουθώντας την κατάφυτη από θάμνους και φυλλοβόλα δέντρα ρεματιά, έφτασε στον ναό της Παναγίας Χρυσοκέφαλου. Οι πατούσες της, γυμνές θαρρείς από αιώνες, είχαν γίνει ένα με το χώμα, ίδια τσαρούχια, κι ούτε το τραχύ και κάποτε κοφτερό οδόστρωμα την πλήγωνε ούτε οι σκλήθρες και τα αγκάθια. Σκαρφάλωσε στον δρόμο. Για καλή της τύχη βρήκε στη δεξιά άκρη λίγη φρέσκια καβαλίνα, πασάλειψε με αυτή τα ρούχα της και, παριστάνοντας την τρελή, πέρρασε μπροστά από έναν γυρολόγο έμπορο που έσπρωχνε τον κινητό του πάγκο και τράβηξε προς την πλατεία Μεϊντάν. Τα μαλλιά της τα είχε μακριά και αχτένιστα, δεμένα αλογοουρά με τριχιά προβάτου. Για ρούχα φορούσε μια αυτοσχέδια βράκα με χρωματιστά ρετάλια καμωμένη. Μια φαρδιά λωρίδα προβιάς κάλυπτε το μπούστο της ως τη μέση, αφήνοντας εκτεθειμένα τα λιπόσαρκα χέρια της. Και απ' τον λαιμό για πανωφόρι είχε περασμένο χειμώνα καλοκαίρι δέρμα από καμήλα, που έδενε στη μέση της με σπάγγο. Με σπάγγο είχε κρεμάσει στον λαιμό και το καθρεφτάκι της και ένα σωρό μπιχλιμπιδία· φτερά παγωνιού και απολιθωμένα οστάρια μικρών ψαριών, και κοχύλια που είχε βρει σε σχήμα ημισέληνου, και χάντρες αποξηραμένων κουκιών, και ένα μακρύ κομποσκοίνι λιναριού με πλεκτό σταυρουδάκι, κι ένα μικροσκοπικό λιβανιστήρι. Όλα μαζί ένα αταίριαστο σύνολο, των οποίων τον ήχο, καθώς χοροπηδούσε στους δρόμους και στις πλατείες, συνόδευε με άναρθρες ιαχές και χαχανητά για να ξεορκίζει το κακό. Με αυτή την τόσο αλλοπρόσαλλη και ακραία συμπεριφορά και τη δυσσομία στα ρούχα της όχι μόνο απομάκρυνε τους περίεργους από κοντά της αλλά έκρυβε και την ταυτότητά της. Η Λεϊλά, από γεννησιμού της, δεν ήταν ούτε χριστιανή, ούτε εβραία, ούτε μουσουλμάνη, ούτε αρμενοκαθολική, ούτε Κιρκάσια, ούτε Λαζή. Απόβλητη ήταν. Και οι μεν χριστιανοί, Έλληνες και Αρμένιοι στο πρόσωπό της έβλεπαν την Τουρκάλα, που ακόμα και τα σκυλιά περιφρονούσαν. Οι μουσουλμάνοι την τρελή που ο Αλλάχ της είχε πάρει τα λογικά. Και οι Εβραίοι και οι ξένοι έμποροι και επισκέπτες τη δαιμονισμένη.

Αυτό ήθελε και η Λεϊλά· να την περιφρονούν και να είναι το σίχαμα όλων. Ποθούσε την ταπείνωση και τον εξευτελισμό, γι' αυτό και ολημερίς φορούσε τον ψεύτικο μανδύα της τρέλας και πάνω απ' όλα χλεύαζε τη δήθεν αξιοπρέπεια και την υποκρισία του κόσμου αλλά και εκείνο το γελοίο δόγμα ορισμένων που έλεγαν «τι θα πει ο κόσμος». Μπορεί τα πρώτα χρόνια ως την ενηλικίωσή της να ζούσε στην αλητεία, με ανθρώπους περιθωριακούς και άνομους, κακία όμως δεν είχε. Ήταν καθαρή στην ψυχή. Και ύστερα, έπειτα από μια απρόσμενη συνάντηση στο προαύλιο του Αϊ-Γρηγόρη που τη σημάδεψε, η ζωή της άλλαξε παντελώς.

«Βαπτίζεται η δούλη του Θεού Αρσενία, στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος...»

Δε θυμόταν πόσο παλιά είχε συμβεί αυτό. Ήξερε όμως πως από τότε έγινε άλλος άνθρωπος. Κι άρχισε να πιστεύει πως το σώμα είναι η φυλακή της ψυχής και ο αδύναμος κρίκος που κρατάει τον άνθρωπο κολλημένο όχι μόνο στις γήινες απολαύσεις αλλά και στη θλίψη και στον πόνο. Και πως μόνο με την άσκηση θα γινόταν το όχημα που θα την οδηγούσε στον Θεό. Γι' αυτό και από χρόνια πίσω, μετά τον φωτισμό της, υπέβαλλε το σώμα της σε σκληρές δοκιμασίες. Έτρωγε ασκητικά –ρίζες, βλαστούς και ακρίδες–, κοιμόταν κατάχαμα, σε αυτοσχέδια στρώματα, και για χάρη της ψυχής απαρνήθηκε το εγώ της και παρίστανε τη σαλή. Είχε όμως την ανάγκη να παίρνει δύναμη. Γι' αυτό και τα βράδια χανόταν σαν αερικό και, μεταμορφωμένη σε Αρσενία, στον περίβολο του Αγίου Γρηγορίου πλενόταν σε υπόγεια κρήνη, μεταλάμβανε τα άχραντα μυστήρια, προσευχόταν αδιαλείπτως και εξομολογούνταν... «Κύριε, βοήθησέ με, την αμαρτωλή!» επαναλάμβανε.

Και την ημέρα, σαν το αγρίμι, ορμούσε πάλι στα σοκάκια, στο πάρκο και το λιμάνι και έκανε τρέλες... Αυτά ήταν το τίμημα. Η σαλότητα και η προσευχή της χάριζαν την πνευματική διαύγεια και τελευταία την ικανότητα να ψυχολογεί με μια ματιά αυτούς που την πλησίαζαν. Τις σκέψεις τους διάβαζε και από τη στάση και την οσμή του σώματός τους έβλεπε τις πράξεις τους και τα μελλούμενα.

Ατάραχη προχώρησε στη γέφυρα Ταμπακχάνε. Σαν έφτασε

όμως στα πέντε μέτρα, είδε πως τρεις Άραβες έμποροι με τις καμήλες τους είχαν φράξει τον δρόμο και λογομαχούσαν. Από τις κινήσεις των χεριών τους και τις συσπάσεις των προσώπων καταλάβαινε πως δεν είχαν καλές διαθέσεις.

«Μπρρρ... Κανίβαλοι!» χοροπήδησε χλευάζοντας.

Διέβλεπε το κακό που έκρυβαν στο μυαλό τους και γι' αυτό δεν έκανε βήμα μπροστά. Για να τους αποφύγει, έστριψε δεξιά και πέρασε μέσα από το ρέμα. Το νερό την εποχή αυτή έρεε ορμητικό προς τη θάλασσα και ήταν κρύο. Η Λειλά, όμως, ήταν μαθημένη κι ούτε το βουερό κελάρυσμα τη φόβισε, ούτε η ορμή, ούτε το κρώξιμο των κορακιών. Από μικρή ζούσε με τα στοιχεία και τα πλάσματα της φύσης και είχε μάθει να τα σέβεται και να τα φροντίζει. Χοροπηδώντας πέρασε πάνω απ' τις κοτρώνες, που δημιουργούσαν φυσικό πέρασμα, και τρία λεπτά αργότερα έφτασε στον μακρύ δρόμο, το Ουζούν σοκάκ. Από το σημείο αυτό η πλατεία και το πάρκο Μεϊντάν απείχαν μόλις τετρακόσια μέτρα...

«Πόσο όμορφη είσαι, πατρίδα!» έβγαλε αναστεναγμό ο Ευγένης και βυθίστηκε στη σιωπή του. Την ευλογημένη ώρα της επιστροφής, τα λόγια δεν είχαν καμιά αξία.

Ακουμπισμένος στην κουπαστή, άναψε ένα τελευταίο τσιγάρο. Η σκέψη και το βλέμμα του βρίσκονταν κιόλας στην απέναντι στεριά, στους αγαπημένους του. Τούτη την ώρα που ο ήλιος πλησίαζε στο γέμμα του, η γενέτειρά του, η Τραπεζούντα, ήταν ένα όνειρο. Όμορφη και επιβλητική, κοσμοπολίτικη όσο καμιά άλλη στον Πόντο. Στα στενά της σοκάκια και στις αλάνες νότια της Δαφνούντας έπαιξε για πρώτη φορά. Στο σχολείο της γειτονιάς του έμαθε τα πρώτα γράμματα και έκανε φίλους. Και σαν μεγάλωσε, συνέχισε τις σπουδές του στο Φροντιστήριο* και αρ-

* Ήταν το σημαντικότερο σχολικό συγκρότημα της ελληνικής παροικίας της Τραπεζούντας.

γότερα στην Οντένσε*. Σε μια από τις βόλτες του στα Πλάτανα** γνώρισε την αγαπημένη του Μάρω. Και πάνω στον χρόνο παντρεύτηκαν στον ναό του Αγίου Γρηγορίου. Και από κοντά στα ίδια μέρη γεννήθηκαν και μεγάλωσαν τα τέσσερα παιδιά τους· ο Κωνσταντίνος, ο Απόστολος, η Χρυσανγή και τελευταία ο Γεωργούλης.

Δυο εβδομάδες έλειπε ο Ευγένης από κοντά τους μα του φάνηκαν αιώνες. Και ας μην ήταν η πρώτη φορά που συνόδευε το πλήρωμά του στην Πόλη ή στα λιμάνια της νότιας Ρωσίας. Κοντά στον καπετάν Νικολή καπετάνιος και ο ίδιος. Παρέδιδε τα εμπορεύματα, παζάρευε για άλλα, έκλεινε συμφωνίες με Ρώσους και Ευρωπαίους εμπόρους, άνοιγε νέους δρόμους για νέες συνεργασίες. Όχι, δεν είχε παράπονο. Η ικανότητά του να πείθει τους συνομιλητές του και οι εμπορικές του επιτυχίες μετά τα δύσκολα χρόνια της συρρίκνωσης του εξασφάλισαν την αναγνώριση και μια θέση ανάμεσα στους επιφανείς της πόλης, που τελικά ασπάστηκαν τη γνώμη του για συνεργασία και τον δέχτηκαν στους κύκλους τους. Αυτή τη φορά οι δουλειές του στην Πόλη είχαν ξεπεράσει κάθε προσδοκία. Πούλησε όλα τα δέματα και το τελευταίο λεφτοκάρυο σε πολύ καλή τιμή. Και τώρα επέστρεφε με φορτωμένα τα αμπάρια ζάχαρη, καφέ και τσάι.

«Καλύτερα δε θα μπορούσε να γίνει», μονολόγησε από ευχαρίστηση κάνοντας τον σταυρό του όταν ένα σμήνος γλάροι πλησίασε το καράβι και τράβηξε την προσοχή του.

Ο πιο θαρραλέος ξέκοψε μια στιγμή από το σμήνος, ζύγιασε τα φτερά του και πλησίασε από δεξιά πάνω απ' το κεφάλι του ανθρώπου.

«Καλώς τον φίλο μου!» σήκωσε το χέρι του ο Ευγένης να τον καλοδεχτεί. «Με φέρνεις νέα απ' τη Δαφνούντα;» αστειεύτηκε. «Έλα, δικό σου. Το κέρδισες για το θάρος σου», έβγαλε από την τσέπη του ένα κομμάτι ψωμί.

* Η Οδησός της Ουκρανίας.

** Ήταν το επίνειο της Τραπεζούντας, ένας γραφικός αιγιαλός με νεοκλασικά σπίτια και κήπους.

Και το θαλασσοπούλι ζύγωσε ακόμα πιο πολύ, άνοιξε το ράμφος του και με επιδεξιότητα άρπαξε το λάφυρο και έφυγε ικανοποιημένο.

Η ικανοποίηση στο πρόσωπο του Ευγένη όμως δεν οφειλόταν μόνο στα κέρδη. Επέστρεφε σπίτι, στις ρίζες του, κι αυτό τον ευχαριστούσε. Η ζωή του τα πρώτα χρόνια δεν ήταν εύκολη. Είχε τόσα να θυμάται από τότε... Έριδες, ανταγωνισμούς, συγκρούσεις... Και όλα αυτά ανάμεσα στα μέλη της ελληνικής κοινότητας. Πώς μπορούσε να ξεχάσει τον πόλεμο που είχαν κηρύξει οι τιμαριούχοι της περιοχής με την ανοχή του Μητροπολίτη Γαβριήλ στα μεγαλύτερα αδέρφια του, τον Γιάννη και τον Βασίλη; Σαν χθες ήταν που μάζεψαν το σπιτικό τους κι έφυγαν διωγμένοι στο Σοχούμ της Αμπχαζίας, τη Διοσκουριάδα των Αργοναυτών, με τη φαμίλια του ο δεύτερος, κι έγιναν Βάνιας και Μπαζίλ. Ήταν ο μόνος τρόπος να μην αφανιστεί οικονομικά η οικογένεια. Ούτε ξέχασε τον άδικο χαμό της μάνας. Η άμοιρη γυναίκα δεν άντεξε τον βίαιο αποχωρισμό. Η υγεία της κλονίστηκε ανεπανόρθωτα, και όσο και αν την έτρεξε ο άντρας της στις γητεύτρες και στους γιατρούς, δεν έγινε καλά. Έλιωσε απ' το μαράζι σαν το κερί και δεν αξιώθηκε να δει την οικογένειά της ενωμένη. Μετά την απομάκρυνση του Μητροπολίτη Γαβριήλ από τη μητρόπολη ως κύριου υπεύθυνου της κρίσης και την αποκατάσταση της τάξης και ομαλότητας στους Έλληνες της πόλης, ο Βάνιας έμεινε πίσω, αλλά ο Μπαζίλ, ο μεσαίος από τα αδέρφια Μικρόπουλου, που ήρθε πίσω με τη φαμίλια του, δεν την πρόλαβε. Ο Ευγένης, πατέρας τεσσάρων παιδιών τώρα, αφοσιώθηκε μόνο στη δουλειά του και την οικογένεια.

Ναι. Η Μάρω και τα τέσσερα παιδιά τους είχαν την πιο μεγάλη αξία και όχι τα γαλλικά φράγκα, οι αγγλικές λίρες ή τα γερμανικά μάρκα. Και τώρα χαιρόταν που επέστρεφε στο σπίτι κοντά τους με δώρα διαλεχτά από την Πόλη. Μια πολύχρωμη μεταξωτή εσάρπα για τη Μάρω του, κεντημένη στο χέρι με χρυσοβελονιά από την καλύτερη κεντήστρα του Σουφλίου. Ένα κεχριμπαρένιο κομπολόι για τον γέρο πατέρα του. Ένα κοστούμι από κασμίρ και ασορτί καπέλο για τον Κωνσταντίνο του, που

μόλις έναν χρόνο πριν είχε αρχίσει να δουλεύει δάσκαλος. Για τον Αποστολή, το δεξί του χέρι στο εμπόριο, μια σύμμεικτη ρεντιγκότα από μαλλί και βαμβάκι. Ένα λαχώρι* με βαφές του σαφράν και κάστανου στο κίτρινο της ώχρας για τη Χρυσανθή, τη μοναχοκόρη του. Και για τον Γεωργούλη, το στερνοπούλι τους, που είχε πάθος με τη μουσική και ήταν επιδέξιος λυράρης, μια λύρα ποντιακή για να ευφραίνεται η ψυχή του.

«*Monsieur* Ευγένης...» η γνώριμη φωνή του νεαρού Γάλλου βαρόνου, συνεργάτη του τα τελευταία δύο χρόνια στο εμπόριο, τον επανάφερε στην πραγματικότητα.

«*Bonsoir, mon ami*** Συμεών! *Comment ça va?**** Απ' τον χαρτοφύλακα να υποθέσω πως είστε έτοιμος;»

«Ετοιμοπόλεμος δε λέτε καλύτερα! Σε λίγο πιάνουμε λιμάνι και, μα την Παναγία των Παρισίων, με τόσα που μου έχετε πει ότι συμβαίνουν στην πόλη σας, έχει ανοίξει η όρεξή μου και δε θέλω να χάσω το παραμικρό».

«Χαχαχα! *Je comprends, monsieur!***** Ως μεγαλύτερος όμως που είμαι, σε λέω και τούτο. Οι δουλειές ποτέ δεν τελειώνουν και για την ώρα λέω να απολαύσουμε τη θέα μπροστά μας...»

Γιος του Γάλλου φίλου του τραπεζίτη Ααρών Ντιμπονά, με σπουδές σε Παρίσι και Σορβόνη και άριστες γνώσεις στο τραπεζικό δίκαιο, ο Συμεών έκανε ένα τόσο μακρινό ταξίδι, από την Πόλη στην Τραπεζούντα, έχοντας από τον πατέρα του μια συγκεκριμένη αποστολή: να επεκτείνει τις επιχειρήσεις της οικογένειας. Ήταν όμως μόλις είκοσι επτά ετών, η περιπέτεια κυλούσε στο αίμα του, διψούσε για καθετί έντονο: χρώματα, αρώμα-

* Τετράπλευρο υφαντό ζωνάρι, δεμένο τριγωνικά στη μέση των γυναικών.

** Καλησπέρα, φίλε μου.

*** Τι κάνετε;

**** Καταλαβαίνω, κύριε!

τα, τοπία και νέες συγκινήσεις. Και η γαλλική καταγωγή και η ανατροφή του δεν του επέτρεπαν να στρέφει την πλάτη του στο ωραίο. Αυτή η αδυναμία τον έκανε να εκστασιάζεται κάθε φορά που αντίκριζε πίνακες του Μονέ, του Ρενουάρ, του Ντεγκά αλλά και γλυπτά του Ογκίστ Οτέν*. Και ως εργένης –ακόμη δεν είχε βρει τη μούσα του– μεθούσε στη θέα μιας όμορφης γυναίκας.

Ο Συμεών Ντιμπουά δεν αρνήθηκε την πρόσκληση του καπετάν Ευγένη.

«Πάντοτε υπάρχει χρόνος και χώρος για τη θέαση του ωραίου!» έλεγε.

Ο καπετάν Ευγένης τού έκανε χώρο να περάσει και αυτός ήρθε και ακούμπησε δίπλα του στην κουπαστή της *Αγίας Άννας*. Και αφέθηκαν οι δυο άντρες να παρατηρούν πότε τα αφρισμένα κύματα που άφηνε πίσω της η προπέλα του εμπορικού και πότε την πρωτεύουσα των Κομνηνών με τα κάστρα και το λιμάνι – μιλιούνια οι άνθρωποι εκεί κάτω και μικροσκοπικοί σαν μυρμήγκια... Όσπου λίγη ώρα αργότερα σφύριξε η μπουρού και κροτάλισαν οι αλυσίδες της άγκυρας.

Η Χρυσανγή έριξε μια φευγαλέα ματιά στον καθρέφτη του δωματίου της. Το πρόσωπό της έλαμπε από φως και τα μάτια της, στο χρώμα του φιστικιού και του κάστανου, αντανakλούσαν τη χαρά της που θα έπεφτε στην αγκαλιά του πατέρα της. Δύο εβδομάδες έλειπε από κοντά τους – το Πάσχα το είχαν γιορτάσει μόνοι. Χτένισε τις αφέλειες στα μαλλιά της, έσιαξε και το γιορτινό της φόρεμα και έφυγε. Το σημείωμα της μάνας της ξεκάθαρο. Έπρεπε να περάσει από το μαγαζί τους στην πλατεία και μαζί να κατεβούν στο λιμάνι. Από ώρα σε ώρα η *Αγία Άννα* θα έδενε στην αποβάθρα. Κι έπρεπε να είναι εκεί να προϋ-

* Γάλλος γλύπτης, εκπρόσωπος του ρομαντικού κινήματος στη Γαλλία του 19ου αιώνα.

παντήσουν και να υποδεχτούν τον καλεσμένο τους. Ο πατέρας της, αυτή τη φορά, δεν επέστρεψε μόνος. Είχε και προσκεκλημένο μαζί. Ο βαρόνος Συμεών ερχόταν πρώτη φορά στην Τραπεζούντα και τα δυο πρώτα βράδια θα κοιμόταν στο σπίτι τους.

«Ουφ! Έχω αργήσει και πρέπει να περάσω και από τα κορίτσια! Σίγουρα εμένα θα περιμένουν και ποιος τις ακούει...» γκρίνιαξε.

Από το μεσημέρι μετά το γεύμα της –ένα ταπεινό τσουμούρ*, που μόνη της μαγείρεψε και έφαγε– είχε πέσει με τα μούτρα στο *Αμάρτημα της μητρός μου* του Βιζυηνού και... «Τι ανάγνωσμα και τούτο!» αναφώνησε στην τελευταία τελεία, συγκλονισμένη από τη σκηνή που η μάνα παρακαλούσε την Παναγία να σώσει την άρρωστη κόρη της προσφέροντας ως αντάλλαγμα το ένα ή και τα δύο της αγόρια. Είχε ακούσει για τα τάματα στην Παναγία. Και η μάμμα** της είχε κάνει να γυρίσουν τα παιδιά της απ' τα ξένα. Αλλά αυτό ήταν εξωφρενικό. Πώς μπορούσε μια μάνα να ζητάει κάτι τέτοιο; Δε συμφωνούσε. Και αδυνατούσε να κατανοήσει την ενδόμυχη ανάγκη που την ώθησε σε κάτι τόσο φρικτό. Με αυτές τις σκέψεις να τη βασανίζουν δεν κατάλαβε πώς κύλησε ο χρόνος. Είχε δώσει υπόσχεση στην Εμινέ και τη Μελάνια, τις παιδικές της φίλες, να πάει να τις δει και έπρεπε να βιαστεί.

Σε δύο ημέρες τέλειωναν οι διακοπές του Πάσχα και οι απαιτήσεις των μαθημάτων στο Φροντιστήριο δε θα την άφηναν να τις βλέπει. Κι ας έμεναν στην ίδια γειτονιά. Από Δευτέρα μόνο με τις συμμαθήτριές της, τη Θεοδώρα και τη Σουμέλα, θα βρίσκονταν, που και αυτές ήταν φίλες της. Η Εμινέ και η Μελάνια από ώρα την περίμεναν στη δεξαμενή νερού στο Ταξίμ σοκάκ. Ήπιαν από το κρυστάλλινο νερό και δροσίστηκαν, και αφού δεν είχε φανεί, για να κάνουν το χατίρι στη μικρή αδελφή της Εμινέ και στις Τουρκαλίτσες φίλες της, μπήκαν στην παρέα τους και έπαιζαν λίντζα***.

* Ομελέτα με κύβους ψωμιού και γιαούρτι.

** Ποντιακά η γιαγιά.

*** Είναι τα γνωστά πεντόβολα.

«Τι έπαθες και άργησες;» της φώναξαν από μακριά.

«*Afedersiniz kızlar!*»* απάντησε στα τουρκικά.

Από μωρά, μεγαλωμένες στον ίδιο μαχαλά, είχαν γίνει φίλες κολλητές, και παρόλο που δεν επιτρεπόταν να μιλούν η μια τη γλώσσα της άλλης, τις ήξεραν. Και δε δίσταζαν, σαν βρίσκονταν μόνες τους, κρυφά από τους γονείς τους, να συνομιλούν τότε στα τουρκικά ή τα αρμενικά και τότε στα ελληνικά.

«Δεν κατάλαβα πώς πέρασε η ώρα!» συνέχισε στη γλώσσα της. «Και λυπάμαι που δε θα μπορέσω να μείνω. Πρέπει να πάω στο μαγαζί. Θα με σκοτώσει η μάνα αν αργήσω. Συγγνώμη! Θα έρθω αύριο, σας το υπόσχομαι!» Αυτά είπε και έφυγε τρέχοντας σαν την ελαφίνα.

Ο ήλιος έγερνε στη δύση του και ο ουρανός είχε βαφτεί με κόκκινες, πορτοκαλιές και μενεξεδιές αποχρώσεις, όταν η Χρυσανγή έφτασε στην πλατεία Μειντάν. Μύριζε ο τόπος γύρω της δυόσμο και ρίγανη και μπαχάρια διάφορα, και τρύπωναν οι οσμές στα ρουθούνια της ανακατεμένες με την αρμύρα που έφερνε η θαλασσινή αύρα. Λίγο πιο κάτω, ο Αζαρία με τον Χαλίλ είχαν αραδιάσει στους πάγκους έξω από το παντοπωλείο τους τα τσουβάλια και τα δοχεία με τα φρύγανα, το μπαχάρι και τα λεφτοκάρυα και ανάμεσα τα βάζα με τα ζαχαρωτά. Και άλλοι στα διπλανά μαγαζιά είχαν απλώσει σε πάγκους τις δικές τουςπραμάτειες και τις διαλαλούσαν.

«Βάι, βάι, βάι!»

Το Μειντάνι ήταν η πλατεία που συγκέντρωνε όλες τις φυλές και τούτη την ώρα ήταν γεμάτη κόσμο. Άντρες και γυναίκες με τα παιδιά τους. Ελληνίδες με ζιπούνες**, και Τουρκάλες νιες και μεσήλικες με χιτζάμπ***, και Αρμενίσσες με τη δική τους παραδοσιακή φορεσιά. Και Ασιάτισσες και Ασιάτες από την Ανατολή με μονόχρωμες κελεμπίες, και κάποιοι απ' αυτούς

* Συγγνώμη, κορίτσια.

** Μακρύ μανικωτό φόρεμα χωρίς ραφή στους ώμους.

*** Σεμνό μουσουλμανικό φόρεμα και μαντίλα που καλύπτει μόνο τα μαλλιά.

με τις καμήλες τους, που το στόμα τους δε σταματούσε να μα-
σουλάει. Και αρκετούς Ευρωπαίους με κοστούμια. Και χριστια-
νούς, που μετά τον Εσπερινό στις γύρω εκκλησιές, κατέληγαν
οι πιο πολλοί στα σκιερά μαγαζάκια για να δροσιστούν. Άλλοι
στριμώχνονταν γύρω απ' τους πάγκους για να κάνουν τα ψώ-
νια τους, τα παιδιά τους για να αποσπάσουν κάποια μικρολι-
χουδιά, και άλλοι για να περάσουν απλά ανάμεσα απ' το πλή-
θος και να πάνε στην ευχή του Θεού ή του Αλλάχ.

Στο πλήθος χώθηκε και η Χρυσανγή.

Από μακριά βραχνή και άγαρμπη έφτασε στα αυτιά της η
φωνή του καφεπώλη που καλούσε τους πελάτες.

«Πάρε, πάρε, πάρε! Μοσχοβολάει ο καφές σήμερα!»

Κι ύστερα και των γυρολόγων οι κραυγές.

«*Limonata dir buz gipiii!*»*

«*Ariani soğuk diiir!*»**

«Βάι, βάι, βάι!»

Σπρώχτηκε κι έσπρωξε το κορίτσι για να ανοίξει δρόμο μή-
πως και προσεγγίσει το παντοπωλείο τους. Μα τσιρίδες, χα-
χανητά, βραιοιές και στριγκλιές την έκαναν να κοκαλώσει. Όχι
σαν αυτές των γυρολόγων αλλά αλλιώςιτες, σαν από χεϊλη αε-
ρικού, που απ' το λαρύγγι του ξεπήδησαν κραυγές αρρώστων
που έλιωσαν δίχως τη δίψα τους να σβήσουν, και αναρίθμητων
βρεφών που δε χάρηκαν τη ζωή τους, και ανήμπορων μανάδων
που έσβησαν απ' το μαράζι.

Μην είναι βρικόλακας αυτός που στρίγκλιζε;

Η περιέργειά της να δει την έκανε να σκύψει και να συρθεί
ανάμεσα στα πόδια των περαστικών. Ο κόσμος είχε αναστα-
τωθεί. Κάποιοι το διασκέδαζαν και γελούσαν. Άλλοι χοροπη-
δούσαν για να δουν. Και άλλοι πάλι, οι πρώτοι και πιο κοντι-
νοί, είχαν κιόλας ανοίξει χώρο να περάσει... Η μυρωδιά της
κοπριάς και η μούχλα του υπόνομου και της σήψης που σκέ-

* Παγωμένη είναι η λεμονάδα!

** Το αριάνι είναι κρύο!

πασαν εκείνες του δυόσμου και της ρίγανης όρμησαν στα ρουθούνια τους και ήταν αρκετές για να τους αηδιάσει. Η Χρυσανγή απλώς σκέπασε τη μύτη της μα δεν ενοχλήθηκε και δεν ένιωσε δυσφορία.

«Ουαίαιαι! Ανόητοιοιοι! Υποκριτέεες! Δεν ακούτε τις σάλπιγγες; Χαχαχαχα!»

«Η δαιμονισμένη!» φώναξε κάποιος.

«Για σας έρχονται τα θηρία, ουαίαι! Δεν τα βλέπετε; Θα κατασπαράξουν τις μπόλιες σας! Μπρρρρρρ! Πόρνοι, ιταμοί!»

«Η τρελή που ο Αλλάχ τής πήρε το μυαλό!» πρόσθεσε ένας άλλος.

«Η Λειλάααα!»

Το όνομα μα περισσότερο η κακοσμία και η άθλια εμφάνισή της σκόρπισαν το πλήθος πιο πολύ. Η αηδία έγινε τάση εμετού. Κάποιοι φοβήθηκαν για χολέρα.

«Θα μας κολλήσει!» έσκουξε υστερικά μια Αρμένισσα.

Προκλήθηκε πανικός. Το σπρωξίδι έγινε έντονο.

Μια ηλικιωμένη Τουρκάλα έχασε την ισορροπία της και, μην μπορώντας να κρατηθεί, βρέθηκε φαρδιά πλατιά στους πάγκους κάποιου διπλανού μανάβικου. Και γέμισε ο τόπος γύρω ζαρζαβάρια· πατάτες, ξερά κρομμύδια, σέλινα, μπρόκολα, καρότα, μήλα, αγγούρια και φράουλες, που μόλις είχαν βγει στην αγορά.

«Μπρρρρρρ!» σάρκασε αυτή τη φορά η σαλή. «Αϊράν, σοούκ τουουουρ!» τσίριξε μιμούμενη τον γυρολόγο. Ήξερε πως, αν συνέχιζε να τους προκαλεί, θα τους ανάγκαζε να τη λαιοδορήσουν και να την ταπεινώσουν. «Χααααα! Τρώτε και πίνετε! Κοιλιόδουλοιοιοι! Φάτε! Φάτε, ζώα! Μα έρχεται... Και αλίμονο σε όποιον δεν προλάβει...»

«Λειλάαα!»

Δυο άντρες του κουρδικής καταγωγής βαλλή Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμί μπέη, εκτελώντας διαταγές, όρμησαν πάνω της και την ακινητοποίησαν με τα αυτοσχέδια σαν διχάλα ρόπαλά τους. Η Λειλά ένιωσε το κορμί της να σωριάζεται. Και το κεφάλι της να κουνουνίζει σαν του κριαριού στον βωμό του θυσιαστηρίου.

Από ένστικτο δίπλωσε το σώμα της στα δύο και κουλουριάστηκε σαν το φίδι.

«Θάνατος στην τρελή!» φώναξε κάποιος.

«Να τη λιθοβολήσουμε...»

Οι πιο θερμοκέφαλοι άρπαξαν το πρώτο λιθάρι που βρήκαν μπροστά τους. Τα ένστικτά τους ζωώδη. Οι φωνές τους αγριεμένες. Φανατισμός, λύσσα, χολή, δίψα για αίμα...

«Όχι! Σταθείτε!» όρμησε ανάμεσά τους η Χρυσανγή και έβαλε το σώμα της ασπίδα. Στα δεκαπέντε της πρώτη φορά αντίκριζε τόση μανία. Είχε μεγαλώσει με αγάπη και είχε μάθει να συμπονά κάθε άνθρωπο που βρισκόταν σε ανάγκη. Γι' αυτό και ποτέ στη μικρή ζωή της δεν είχε νιώσει αποστροφή. Καμιά μυρωδιά δεν την αηδίαζε, όσο δυσάρεστη κι αν ήταν. Έτσι και τώρα. Χωρίς να νιώσει την παραμικρή ενόχληση από την εμφάνιση και τη βρόμα της σαλής, βρήκε το θάρρος και, αψηφώντας τις συνέπειες που μπορεί να είχε η πράξη της στην ίδια ή και στην οικογένειά της, έσκυψε και την πλησίασε. Η γυναίκα έγειρε το πρόσωπο προς το μέρος της, τα βλέμματά τους διασταυρώθηκαν και η Χρυσανγή μπόρεσε να δει πίσω από το προσωπείο της τρελής, βαθιά μέσα στα μάτια της, γαλήνη και αγάπη, ακόμα και γι' αυτούς που είχαν σηκώσει την πέτρα να τη λιθοβολήσουν. *Πώς μπορούσε να είναι τόσο γαλήνια;* θαύμασε μα δεν έδειξε το παραμικρό. Καμιά γκριμάτσα δεν πρόδωσε τις σκέψεις της. Η πρωτοβουλία της, όμως, να μπει ανάμεσα στους χωροφύλακες και σε εκείνη άφησε τον κόσμο άφωνο. Οι περισσότεροι έκαναν πίσω, ελάχιστοι έμειναν με τις πέτρες στα χέρια μετέωρες και μόνο οι άντρες του βαλλή παρέμειναν στη θέση τους, περιμένοντας τις διαταγές του Τούρκου αξιωματούχου.

«Πολυχρονεμένη μου Τζεμάλ Αζμή», σηκώθηκε απ' το τραπέζι όπου είχαν καθίσει να πιουν καφέ ο Προκαθήμενος της Εκκλησίας. Ο κόσμος που ήταν εκεί άνοιξε δρόμο να περάσουν. «Τόση φασαρία για μια ταλαίπωρη γυναίκα; Είναι κρίμα από τον Θεό! Δώστε τόπο στην οργή και πείτε στους ανθρώπους σας να τη λευτερώσουν!»

Τραπεζούντα, αρχές του 20ού αιώνα.

Η πόλη μοιάζει με πολύχρωμο μωσαϊκό. Στα σοκάκια της πολιτισμοί, θρησκείες, ιδέες, όλα ζυμωμένα με το αίμα, τον ιδρώτα και τις μάχες χιλιάδων ψυχών. Και ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία καταρρέει, Έλληνες, Τούρκοι και επισκέπτες κάθε φυλής πίνουν καφέ στο μεϊντάνι, συναλλάσσονται, λογομαχούν...

Η Λειλά, η «άγια σαλή» της πόλης, την ημέρα κινείται ανάμεσά τους και τους χλευάζει και τα βράδια, μεταμορφωμένη σε Αρσενία, τα βάζει με τους δαίμονες. Οι Νεότουρκοι, ίδιοι δαίμονες, κάνουν τα πάντα για να καθαρίσουν τον τόπο από τους χριστιανούς.

Η Χρυσαιγή, στα δεκαπέντε της, αναστατώνεται όταν η Λειλά προφητεύει το μέλλον της. Το πρώτο σκίρτημα δε θα αργήσει να έρθει, όταν στο πρόσωπο του Νικηφόρου θα γνωρίσει την αληθινή αγάπη. Οι δύο νέοι θα αρραβωνιαστούν αλλά η μοίρα έχει άλλα σχέδια γι' αυτούς.

Το Ζωή στη στάχτη. Μέρες και νύχτες Τραπεζούντας
αναβιώνει τη ζωή μιας νεαρής γυναίκας και εξιστορεί
τους αγώνες των Ελλήνων του Πόντου να ζήσουν ειρηνικά
σε μια εποχή που σημαδεύτηκε από πολέμους, διωγμούς,
ληηλασίες, καταστροφές, προσφυγιά, στάχτη...

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 26836